

TÜRKİYE'DE DİN ANLAYIŞI*

Doç.Dr. M. Saffet SARIKAYA*

Özet: Türkiye'deki dinî-sosyal yapıda tarikat ve cemaatler, Siyasal İslâmcı hareketler, din karşıtları, resmî eğitim sistemi rol oynamaktadır.

Makalede onların din anlayışlarına değinilerek, dinin yeniden yapılanması için İlahiyat Fakültelerinin önemine ve yapılması gerekenlere işaret edilecektir.

Anahtar kelimeler: dinî tarikatlar ve cemaatlar, dinî zihniyet, siyasal İslâm, yeniden yapılanma, İlahiyat Fakülteleri

Abstract: Religious communities and orders, political İslâmic groups, official education system and opponents to religion play a important role at religion-social structure of Türkiye. In this article I will analyse their religious views and the importance of Theology faculties for reconstruction of İslâm and then I will propose some suggestions what can be done for it.

Key words: Religious communities/orders, political İslâmic, Religious mentality, reconstruction, Theology faculties

Hz. Peygamber kendisine gelen vahyi hem insanlara tebliğ etmiş; hem de vahyin ışığında yeni bir zihniyet, yeni bir dünya görüşü ile birlikte yeni bir toplum inşa etmiştir. Bu yeni Müslüman toplum başlangıçtan itibaren çok hızlı bir sosyal değişme süreci yaşamış, karşılaştığı medeniyet ve kültürlerle etkileşiminden güçlenerek orijinal bir medeniyet ortaya çıkarmıştır. Bu medeniyet çeşitli erozyonlara uğramasına rağmen, gerek bünyesinden çıkardığı dehalar gerekse

* Bu metin, 8 Aralık 2001 tarihinde Türk Ocağı ve Ülkü Ocakları Isparta şubesinde Konferans olarak sunulmuştur.

* SDÜ İlahiyat Fakültesi İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

sosyal yapının yeknesaklığından dolayı Müslümanlara asırlarca yetmiştir.

Ancak Batı, XVIII. asırda "Aydınlanma Felsefesi" ve "Sanayi Devrimi" ile birlikte giderek dünyaya hakim olan bir medeniyet kurmuştur. Batı'da gelişen modernizm, günümüz post-modern çağında çeşitli vasıtalarla birlikte oluşan "Bilgi Toplumu" sürecinde baş döndürücü bir sosyal mobilite ve sosyal değişme ivmesi kazanmıştır. Bu ivme modernleşme, çağdaşlaşma, Batılılaşma, küreselleşme vb. isimlerle bütün dünyayı, dolayısıyla Müslümanları da etkilemiştir. Esasen Müslümanlar bu değişim sürecinde, ilk dönemlerde yaşadıkları sosyal değişim sürecindeki problemlere benzer problemlerle uğraşmaktadırlar. *"Tek farkla, o gün fütihat ile gelişen bir İslâm coğrafyasının hakimiyet alanına giren farklı medeniyetlerin unsurlarıyla hesaplaşıyordu. Şimdi bizi siyasî olarak işgal etmiş, kendi çerçevelerini üzerimize empoze etmiş bir medeniyetle hesaplaşıyoruz"* (A. Davudoğlu, 1996, 119).

Bu hesaplaşmanın iki yönü vardır: İlki, bu medeniyetin bütün dünya ile birlikte Müslümanları da etkileyen problemleri; ikincisi gerek bu medeniyete karşı, gerekse karşılaşılan problemlere karşı Müslümanların geliştirdikleri farklı tavırlar.

Modern Batı, bir taraftan büyük ölçüde Pozitivist felsefe kaynaklı yeni dünya görüşüyle dini, geleneği ve geleneksel değerleri alt üst etmiş; öte taraftan oluşturduğu yeni toplum yapısıyla, mekanik bir hayat, bireyselliğin ve şahsî menfaatlerin ön plana çıktığı bir medeniyet biçimi doğurmuştur. Güce dayalı bu medeniyet önce sıcak savaşlarla daha sonrada soğuk savaş döneminde oluşturduğu siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel mekanizmalar ve sonsuz bir tamah ile hegemonyasına aldığı dünyayı sömürmeye devam etmektedir. Dünyada oluşan siyasî ve sosyal konjonktürde Müslümanlar da Batı ve Batı'nın dünyaya dayattığı yeni değerlerle karşı karşıya kalmış; ülkeler, halklar, elitler ve din adamları bazında benzer ya da farklı yaklaşım örnekleri sergileyip, tepki vermişlerdir.

XIX. asırda Müslümanlar dünya konjonktüründeki hakimiyetin ellerinden kaymasını görerek problemlerin nedenlerini tespiti, çözüm yolları üretmeye ve yeni arayışlara yönelmişlerdir. Önce askerî ve

siyasî alanda girişilen yenilenme çabaları giderek idarî, malî, dinî alana da kaymıştır. Din alanında gelenekçi anlayışların yanında ihyacı, tecdîdci, modernist, fundamental, radikal, siyasal çizgide yeni din anlayışları ve dinî hareketler türemiş, farklı din anlayışları ortaya koymuşlardır.

Bu konuşmamızda zihniyet problemlerimizin bir yönünü, dinî zihniyetimizle ilgili farklı yaklaşımları değerlendirip neler yapmamız gerektiğini ve milenyum çağında Müslümanlara yaraşır, dinî algılama ve anlama usulüyle ilgili esasları tespiti gayret edeceğiz. Dönemin devlet adamı Atatürk de geri kalmışlığın öncelikle zihniyet değişimiyle ilgili olduğunun bilinciyle şöyle der: "*Milleti uzun asırlar gaflette bırakan çeşitli sebepler arasında hakiki noktayı bir kelime ile ifade etmiş olmak için diyebilirim ki, bütün sefaletlerimizin kat'i sebebi, zihniyet meselesidir. İnsanlar ve insanlardan mürekkep olan cemiyetler, her şeyden evvel bütün fertleriyle sâlim bir zihniyete sahip olmalıdır. Zihniyeti zayıf, çürük, sakîm olan bir topluluğun bütün çalışması boştur.*" (Yakıt, 1999: 54)

Konuya önce Cumhuriyetten günümüze dinî tarihimizle ilgili kısa bir panorama çizerek başlayalım. Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni rejim, Osmanlı Devleti'ndeki din-devlet ilişkisini, ihtiyaçlara göre benzer şekilde sürdürerek Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı vasıtasıyla din üzerindeki kontrolünü devam ettirmiştir. Ancak dönemin eğitim politikalarına bağlı olarak 1931-1947 yılları arasında din eğitimi ihmal edilmiştir. Bununla birlikte görülen lüzum üzerine 1947'li yıllardan itibaren yeniden din eğitimi verilmeye başlanmış ve nihayet 1982'den itibaren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri orta öğrenimde zorunlu hale getirilmiştir.

Bu arada ülke 1960'lı yıllardan itibaren süratle sanayileşme sürecine girmiş ve şehir nüfuslarında ciddi bir büyüme yaşanmıştır. Ancak devlet bu büyümeye hazırlıksız yakalanmış ve çarpık şehirleşme beraberinde yeni problemleri doğurmuştur. Bu sosyal değişimin Türkiye'deki din anlayışını derinden etkilediği bir vakıdır.

1980'li yıllar ise dünyanın siyasi yapılanmasında önemli çözümlerin yaşandığı bir dönemdir. 1979 sonlarındaki İran İslam

devrimi, 1985'lerle başlayan Doğu Blokunun dağılma süreci ve Materyalist-Komünist manifestonun iflasıyla Batı'nın alternatifsiz kalışı, bununla beraber bilhassa ahlakî yapıdaki çözülmeye paralel olarak post-modern toplumlarda dinin yeniden yükselen değer oluşu, İslam'ın alternatif bir sistem olarak ileri sürülme çabalarını beraberinde getirmiş ve Türkiye'deki İslamcı düşünce ve hareketlerde bu bağlamda süratli bir inkişaf dönemi yaşamışlardır.

Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'de dinî hayatı şekillendiren ve yönlendiren farklı aktörle karşılaşırız. Devlete bağlı resmî teşkilat ve eğitim kurumları, halk üzerinde bariz tesirleri bulunan dinî tarikat ve cemaatler, 1970'li yıllardan itibaren ithal fikirlerle yükselen "Siyasal İslamcı" hareketler, Pozitivist ve materyalist felsefenin gölgesinde yetişen din karşıtları, Sünnî İslam'dan farklı bir yapılanmaya sahip Alevî ve benzeri zümreler. Esasen toplumun karmaşık yapısı içinde bu tasnifi kaba hatlarla yaptığımızı, yoksa bu grupların birbirlerinden kesin çizgilerle ayıramayacağını belirtmeliyiz.

Dinî tarikatlar çok uzun bir geçmişe, köklü bir geleneğe sahiptir. Tarikat benzeri örgütlenmeler diyebileceğimiz cemaatler ise büyük ölçüde tarikat geleneğine bağlı olmakla birlikte modern vasıtaları kullanan ve bir ölçüde sosyal şartlara adapte olabilen gruplardır. 1925'deki "Tekke ve Zaviyelerin Seddi" kanunuyla tarikat faaliyetleri illegal hale dönüşmüş, din eğitimindeki boşluktan istifadeyle de giderek güçlenmiştir. Türkiye'de dinî tarikat ve cemaatler, yanlış şehirleşmeye binaen devletin şehirlerde yeterli sosyal kurumları ve imkanları hazırlayamamasının neticesi, çeşitli sosyal ve ekonomik hizmet sektörlerinde etkin olarak varlıklarını hissettirmişlerdir. Öte yandan bunlar, benzer sosyal gruplarda gördüğümüz lider anlayışı, grup mensubiyeti, grup içi sosyalizasyon, vb. olgular çerçevesinde, dinî geleneksel kalıplar içinde ve sadece kendi gruplarının menfaatleri doğrultusunda anlayan bir zihniyete sahiptirler. Öyle ki bu gruplar kitap, dergi, gazete, radyo, TV, internet gibi modern iletişim vasıtalarını kullanmalarına rağmen, bu hizmetlerini kendi mensuplarını ve sempatizanlarını yönlendirici bir çizgide devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla onların değişen toplum yapısında dinî anlayış, zihniyet ve inançlarımızın yeniden yapılanmasına müspet

katkıları olduğunu söylemek mümkün değildir. (Bu konuda daha geniş değerlendirmeler için bk. M. S. Sarıkaya, 1998).

Kaldı ki, dinî tarikat ve cemaatlerin devletle olan ilişkileri çerçevesinde, dinî anlayış biçimlerinde belirgin kırılmalar olmuş; bu da ciddi eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bunun temel nedeni ise, bu gruplarda gördüğümüz "takiyye" anlayışıdır. "*Açık veya gizli tehlikeden korunmak maksadıyla inancın saklanması ve gizlenmesi*" anlamına gelen; Şîî fırkaların hemen tamamında inançların ifade edilmesinde bir akîde olarak benimsenen ve son dönemlerde sıkça kullanılan bir terim olan "takiyye"; klasik İslâm kültürüne yansıyan boyuttan öte, dinî grupların mevcut sosyo-politik şartlar içinde geliştirdikleri bir tavidir. Bu tavrın iki yönlü bir çıkması vardır. Öncelikle resmî kurumlar dinî grupların faaliyetleri konusunda genellikle şüphe içinde olmuşlar, onların davranışlarında devlet için zararlı unsurlar aramışlardır. İkinci çıkma noktası ise daha çok bizim problemimizi ilgilendiren bireysel tavra yöneliktir. Takiyye yapan birey kendisini yeni fikirlere, düşüncelere, eleştiri zihniyetine kapatır. İlişkiye girdiği kişileri ön yargılı kıstaslarla değerlendirir ve davranışlarını ona göre belirler. Hareketlerinde samimi ve inandırıcı olmadığı gibi, yapmacık tavırları da hemen ön plana çıkar. Burada ne olursa olsun kendi fikrinin doğruluğunu kabul eden Haricî zihniyetinin izlerine rastlamakla birlikte, olayların gelişiminde Haricîlerde görülen cesareti bulamayız. Bunun yerine, korkaklık, ürkeklik, karşılaştığı durumu asgarî zararla atlatmak gibi pragmatik tavırlar tezahür eder. Zamanla birey sosyal hayatına ve dünya görüşüne etki edecek şahsiyet zaafları gösterir. Bu olguyla yetişen nesillerde ikiyüzlülük ahlaksızlıktan çıkarılıp meşrû hale getirilmekte, gençler kolayca yalan söyleyebilmektedirler. İnsanlar arasında güven, karşılıklı kabul, hoşgörü gibi duygular ortadan kalkmakta ve durum giderek insanları birbiri hakkında şüpheye götüren müzmin bir hastalığa dönüşmektedir.

Ancak daha vahim olan durum, takiyye prensibinin sadece tarikat ve dinî cemaatlere has bir tavır olmayışıdır. Siyasal İslamcı hareketler ve din karşıtları da toplumla ve devletle ilişkilerinde çoğu kere aynı tavrı sergilemişlerdir. Asrın başlarından kalma Batılılaşma akımını ve pozitivist anlayışı devam ettiren din karşıtları, güncel siyasî

havaya uygun olarak, demokrasi, laiklik, Atatürkçülük, İlericilik vb. kavramların arkasına sığınarak her türlü dinî eylem ve tavrı irticâ, yobazlık, bağnazlık vb. terimlerle itham etmektedir. Bu grupta yer alan kişi ve gruplar çoğu kere İslâm hakkında en küçük bir fikirleri ve bilgileri olmamasına rağmen sığındıkları değerlerin arkasında asıl inançlarını ve devlet düşmanlıklarını gizleyerek din düşmanlığı yapmakta, bu tavırlarıyla da itham ettikleri gruplardan daha fazla fanatik ve gelenekçi bir zihniyete sahip olduklarını göstermektedirler.

Demokrat Parti iktidarıyla birlikte din eğitiminin yaygınlaştırılması Türkiye'de bu alanda önemli bir yayın boşluğunun bulunduğunu göstermiştir. Bu boşluk öncelikle klasik dinî literatürün müteakiben diğer İslam ülkelerindeki İslamcı hareket öncülerinin eserlerinin tercüme edilerek okuyucuya sunulması gayretini getirmiştir. İşte bu gayretin farklı bir ürünü olarak ortaya çıkan siyasal İslâmcılık, kısaca, 1960'lı yılların sosyal şartlarında şehir kültürü içinde, çağdaş Müslüman yazarların eserlerinin Türkçe'ye kazandırılmasıyla fikrî alt yapısının oluşturularak, bilhassa mühendis ve teknokratlar arasında başlamıştır.* (Y. Akdoğan, 2000, 147-159). Yapılan yeni tercümelemler din alanında ciddî kavram kargaşasına yol açmış; her sosyal olgunun kendi toplum şartları içinde oluştuğunu, mekan ve zamana göre farklılıklar gösterebileceğini unutan kimseler, bilerek veya bilmeyerek bu yeni fikirleri Türkiye şartlarında tatbiki gayret etmişlerdir. Artık İslam ideolojik bir boyutla toplumda boy göstermiş, dinin asıl gayesi unutulmuş, toplumun dinî inancıyla ilgili yeni kıstaslar geliştirilmiştir. Yüzeysel sloganik söylemlerde kendileri için cazip taraflar bulan gençlik de kolayca bu fikirlerin peşinden yürümeye ikna edilmiştir. İşte bu süreç, Müslümanları sağlıklı ve doğru düşünmekten, olaylara eleştirel bir perspektifle bakmaktan uzaklaştırmıştır.

Çeşitli nedenlerle kendini Sünnî-İslâm çevrelerden farklı gören Alevîler için de şehir hayatında geleneksel değerlerden kopuş ve

* Siyasal İslam'ın ilk proto tipi "İslamcılık" XIX. Asrın son çeyreğinde İstanbul'da ortaya çıkmasına rağmen, onların fikirlerinin yeniden irdelenmesi ancak 1980'lerden sonraya rastlar.

çözülme yaşanmıştır. Özellikle "dede", "baba" olarak nitelendirilen lider anlayışı ve "düşkünlük" kurumu şehirleşme sürecinde ciddi şekilde erozyona uğramıştır. Fakat 1980'li yıllarla birlikte gelişen sosyal şartlar içinde şehirlerde ikinci nesillere sahip olan Alevîler kimlik arayışı içine girmişlerdir. Bazı siyasî ve ideolojik çevrelerin etkisinde kalsalar da Alevî zümreler kurdukları sivil toplum örgütleri vasıtasıyla geleneksel değerlerini canlandırma ve Kitâbî hale getirme gayreti içindedirler. Alevîliğin karşılaştığı geleneksel değerlerden çözülme olgusu Nusayrîlik ve Yezîdîlik gibi daha küçük zümrelerde çok daha belirgin oranda yaşanmakta ve bu zümrelerde Kitâbî din anlayışı giderek hakim hale gelmektedir. (M. Öz, 1999, 181-204). Ancak bu çabalar kültürel bir zenginlik olmaktan öteye gitmemekte bu çevrede Müslümanları hak ettikleri yerlere ulaştırmaktan uzak görünmektedir.

Türkiye'de dinî zihniyeti belirleyen en önemli faktör şüphesiz, tarihteki Müslüman devletlerde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de devlet tarafından oluşturulan resmî kurumlardır. Bununla birlikte devletin din üzerindeki kontrolü, çoğu kere dinî tarikat ve cemaatler, siyasal İslamcı çevreler ve bazen de din karşıtları tarafından laikliğe aykırı bulunarak ve insanlara devletin kendi ölçülerinde bir resmî İslâm anlayışını telkin ettiği, Alevî zümreler tarafından da kendilerinin Sünnîleştirildikleri gibi gerekçelerle ihtiyatla karşılanmıştır.

Meşihat makamının bir devamı olarak kurulan ve halka Diyanet Teşkilatı, Cumhuriyetin ilk yıllarında dinin doğru anlaşılmasına yönelik önemli tercüme faaliyetleri yapmış, halka yönelik ilmihal ve siyer nitelikli kitaplar neşretmiştir. Teşkilat bir din hizmetlileri örgütlenmesi olduğu için büyük ölçüde halkın çoğunluğunun ihtiyacına göre ve Kitâbî dine muvafık şekilde Sünnî-Hanefî-Maturîdî bir inanç yapılanmasına sahiptir. Bu yapılanma son onlu yıllarda Alevîler tarafından eleştirilse bile Diyanet İşlerinin mezhebî bir örgütlenmeye sahip olmadığı, kendilerine intikal eden problemleri mezhep ayrımı gözetmeden sosyal şartlar içinde çözmeye çalıştıkları bilinmektedir. Ancak özellikle sanayileşme sürecinde klasik fıkıhçı tavrı sürdürdüğü ve geleneksel dinî zihniyeti değiştirmeyi beceremediği için Teşkilat zaman zaman gündeme gelip eleştirilmekten kurtulamamıştır.

Resmî kurumların ikinci boyutunu eğitim kurumları oluşturur. Devlet gerek müstakil din eğitimi veren orta ve yüksek öğrenim kurumları vasıtasıyla gerekse ilk ve orta öğrenimde Din derslerini zorunlu hale getirerek yeni nesillerin dinlerini Kitâbî olarak doğru bir şekilde öğrenmesini ve halkın dini hayatında ihtiyaçlarını karşılayacak din hizmetlilerini yetiştirmeyi hedeflemiştir. Halk da zamanla, alacağı din eğitimiyle çocuklarının vatana millete faydalı olacağını, ahlakî değerlere sahip olabileceğini ve geçmişlerine "Fatiha" okuyabileceğinin idrakiyle bu eğitim politikasını desteklemiş ve din eğitimi veren kurumlara rağbet etmiştir.

Gerçekten de yeni nesil din konusundaki bilgileri artığı oranda daha akıllı selimle düşünme, inanma ve dinini yaşama sürecine girmiştir. Yani dinî hayat daha şuurlu hale gelmiştir. Ülkemizde 1880'li yıllardan itibaren dünya konjonktürüne paralel olarak dinî düşüncenin gelişiminde din eğitiminin payı büyüktür. Nitekim bunu fark eden Göle, yeni yetişen Müslüman neslin modernizm karşıtı değil modernizmi içselleştirme çabası içerisinde bir değişimi yaşadığını ifade etmektedir. Onun *Melez Desenler*'i bu değişimin analizini içerir.

Zira "artık mesele, modernlik karşısında geliştirilen bir siyasal İslâmî bilincin oluşumu değil, modernliğin içselleşme sürecinde içinden geçirildiği İslâmî sözgeçlerin yeniden tanımlanmasıdır" (N. Göle, 2000b, 15).

Fakat bütün bu olumsuzluklara rağmen özellikle şehrin kurumsallaşmış cemiyet hayatında eğitimin gerekliliği ve devletin belli ölçülerde de olsa din eğitimine izin vermesi, ikinci, üçüncü kuşak nesillerin modernizm ile ilişkiye girmeleriyle sonuçlanmıştır. Arabesk kültür içinde, şehir hayatında örneklerini gördüğümüz bu ilişkiler, hayatın gerçekleriyle karşı karşıya kalan Müslümanlar, İslam'ın tabîî yapısı ve evrensel prensipleri sayesinde zamana adapte olmuşlar, kısaca modernizmi içselleştirmişlerdir.

Yeni nesil, en önemli değişimi eğitim anlayışında yaşamıştır. 1960'lı yıllara kadar zorunlu olmadıkça çocuklarını ilk okulun ötesine göndermeyen Müslümanlar, önce İmam-Hatip okulları vasıtasıyla örgün eğitimle barışmışlar, 1980'li yıllardan itibaren ise çocuğun okuyabileceği son aşamaya kadar okunmasının gerekliliğine inanmaya

başlamışlardır. Böylece değişik meslek kollarında yetişen ve şehirlileşen taşra kökenli bir kuşak oluşmuştur. Nitekim 2001 başlarında Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik krizden fazla etkilenmeyen sektörlerden birisi eğitim sektörü olmuştur.

Baş örtüsü ve türban ile şehir hayatında görünen Müslüman kadın, geleneksel toplumdaki ikincil görünümünü bir tarafa bırakarak sosyal hayatın bizzat içinde rol almıştır. Türban ve tesettür, mahremiyeti ifade eden unsurların ötesinde modern bir görünüm ve moda ögesi haline gelmiştir.

Medya, modernizmin vasıtası olmasına rağmen, Müslümanlar tarafından kullanılarak, hayatın vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. 1970'li yıllarda "TV seyretmek haram" diyenler, 1980'lerde programları seçmeye, 1990'larda kendi zevkine uygun kanalları tercih etmeye başlamışlardır. Aynı kırılma programların muhtevalarında ve eğlence kültüründe de kendisini göstermiştir.

Şehirlerde kendi orta ve üst sınıfını oluşturan Müslümanların tatil anlayışı da modern ölçülere göre yeniden şekillenmiştir. Yani üreten Müslümanlar, kazançlarına paralel tüketici olmayı da benimsemişlerdir. Caprice Hotel bunun en somut örneğidir.

Bu örnekler artırılabilir ve Müslümanların hayatlarında yaşadıkları kırılma noktalarına tek tek işaret edilebilir. (N. Göle, 2000a, kitap bunun örneklerini içerir).

Ülkemizde özellikle Yüksek Öğretim düzeyinde verilen din eğitimi de sevindirici boyuttadır. 1977'de ülkemizi ziyaret eden merhum Fazlurrahman Türkiye'de gördüklerinden sonra şu tespiti yapmıştır: *"Müslüman ülkelerin çoğunda iyi düzenlenmiş bir İslam eğitim örgütü bile mevcut değildir. Sadece Türkiye, 1949'dan beri insana gerçekten umut veren bir İslam eğitim çerçevesi veya örgütü meydana getirmeyi başarmıştır. Ayrıca Türklerin, Batı kültürü hakkında oldukça yakın, sistemli ve uzun tecrübesi bulunması ve bugün bir bakıma İslam'ı yeniden keşfetmekte olması dolayısıyla bu ülkede İslam Rönesans'ının zengin ve anlamlı olacağını ümit etmek açısından önemli sebepler bulunmaktadır. Çünkü geleceği ilgilendiren köklü meselelerle saktambaç oyunu oynamayıp, bu meseleleri hakkıyla karşılamak için lüzumlu cesarete sahip olmak, Türklerin ulusal*

karakterinde yerleşmiş bir unsurdur. M. İkbâl'in de ümit ettiği gibi, Türkiye'nin bir kez daha yeni ve semereli bir İslam Rönesans'ının öncüsü olduğunu ispatlaması mümkündür."(Fazlurrahman, 1981)

Afganistan'daki gelişmeler çerçevesinde Türkiye'nin diğer Müslüman ülkelere örnek olacak bir din anlayışına sahip olduğuna dair vurgular da ülkemizin potansiyelini bir kez daha ortaya koymuştur.

Genelde Müslümanların özelde Türkiyeli Müslümanların, içinde yaşadığımız bilgi ve iletişim çağında dünyadaki hak ettiği siyasî ve sosyal konjonktürdeki yerini alabilmesi için din anlayışını, dinî zihniyetini yeniden inşa etmesi gerekir. Çünkü eğitilen nesiller, sorgulayıcı olmakta neye, niçin, nasıl inandıklarını bilmek istemekte, inançlarını rasyonel temellere dayandırma gayretindedirler. Türkiye'de bunu sağlayacak temel aktör eğitim kurumlarıdır; İlahiyat Fakülteleridir. Ancak akademisyenleriyle ve öğrencileriyle İlahiyat Fakültelilerin, bilimsel zihniyete sahip olmaları, dini kutsal bir alan olarak değil bilim olarak kabul etmeleri şartıyla. Çünkü "*bu alanın bilimini yapan insanların, bilim yaptıklarının farkında olmaması, kutsalla uğraştıklarını zannederek kendilerini tatmin etmeleri söz konusudur. Çünkü kutsalla uğraşırsanız sadece kendi kendinizi tatmin edersiniz; bilim üretmiş olmazsınız. Bilimsel düşünce üretken bir düşüncedir, insanın yaratıcılığının öne çıktığı bir düşüncedir. Bilimsel düşüncede kaynaklar açık seçiktir.*"(H. Onat, 2001)

Esasen, en mükemmel ve en son gelen ilahî nitelikli din olarak İslam, bu yeniden inşayı mümkün kılan dinamiklere sahiptir. "İnsan oluş halinde bir varlıktır; ve bireylerden oluşan toplumda sürekli değişen bir toplum olacaktır." (Onat, 1996, 186) Çünkü İslam'da, "*O, her an yeni bir şey yaratır*" (Kur'an, LV, 29) vb. ayetlerde de ifade edildiği gibi yaratılışın sürekliliği, hayatın sürekliliği vurgulanmıştır. İslam'da Allah sadece tek değil aynı zamanda Aşkın'dır. Birlik ve Aşkınlık daha yüksek bir değer sistemini temsil eder. (H. Hanefi, 1997, 117). İslam'da ancak Allah mülk sahibidir, ancak Allah emr sahibidir, ancak Allah ilim sahibidir. (İfadelerin konumuzla ilgili tahlili için bk., R.Garoudy 1996, 199-201). Böyle bir tevhid ilkesine ve Tanrı anlayışına sahip İslam, rasyoneldir, realisttir, insan özgürlüğünden yanadır, ferdiyetçidir, insan ile Tanrı arasındaki

ilişkide vasıta kabul etmez ve evrensel değerlere sahiptir.(H. Hanefi, 1997, 118-122)

Müslümanların dinî zihniyetlerini ve dünya görüşlerini yeniden inşa edebilmeleri için mevcut potansiyeli çok iyi değerlendirmeleri gerekmektedir. Bunun için de;

1- Dini, Kur'an ve sahih sünnet ışığında rasyonel olarak yeniden okuma ve yorumlamaları;

Özellikle asırlardır topluma hakim olan ve otokrat iktidarlar tarafından desteklenen fatalist dünya görüşünü bu yorumlar çerçevesinde terk etmeleri;

Klasik Eş'arî mantığıyla Müslümanlar güç yetiremedikleri, üstesinden gelemedikleri her şeyi "takdîr-i ilâhî" anlayışına bırakmışlar, cahil halk kurtuluş için çalışmaktansa mehdî beklemeyi tercih eder hale gelmiştir. Bu anlayışın siyasî boyutu ise "ehven-i şer" ifadesiyle prensipleştirilmiş, Müslümanlar en kötüyü aramaktan, iyiyi yaratmayı bir türlü akl edememişlerdir.

2- Aynı düşünce bilinciyle, tarihi de yeniden okuyarak doğru ve sağlam bir tarih şuuruna sahip olmaları; yani dinleştiren geleneği dinden ayırabilecek bir şuur yakalamaları;

Ölü ya da diri evliyâ kabul edilen kişilerden medet umma, kurtuluş bekleme anlayışı ve bu bağlamda bidat ve hurafe yoğun bir dinî hayat toplumumuza hakim olmuştur. Böylece kolaycı bir din anlayışına sahip olan Müslümanlar Kur'an'da "atalar dinine tâbi olma" zihniyeti şiddetle yerilmesine rağmen, "biz büyüklerimizden böyle gördük" veya "filana danışalım, falana soralım" diyerek Kur'an'dan ve Rasulüllah'tan uzaklaşmışlar, taklitçi bir zihniyet biçimi geliştirmişlerdir.

3- Doğru bilgiye ulaşmak için gayret etmeleri, eleştiriye ve hür düşünceye açık olmaları; sabit dogmalara saplanıp, yeni yorumlara kapıyı kapatmamaları;

4- Dinin alanını iyi belirlemeleri, gelenek, örf ve dini, yaşadıkları hayatta, dinî olan ile olmayanı doğru ayırt etmeleri;

5- Tarihte görülen fırka, mezhep, tarikat cemaat vb. ayrılıkları bir kenara bırakarak sadece İslam ve Müslümanlar için gayret ve çaba

göstermeleri, mezhepler üstü bir anlayışla dini anlamaya gayret etmeleri;

6- Bütün bunlar içinde her bireyin temel dinî bilgiye sahip olabilmek için gerekli eğitime vakit kaybetmeden başlamaları ve mevcut eğitim kurumlarının da bu çerçevede yeniden yapılandırılması gerekir.

KAYNAKLAR

- Ahmet DAVUDOĞLU (1996), "Küreselleşme ve İslâm Dünyası Oturum Müzakereleri", *Uluslararası İslâm Düşüncesi Konferansı I*, 15-16 Mart 1996, İstanbul.
- Fazlurrahman, *İslam*, çev. M. Dağ-M. Aydın, Ankara, 1981.
- Hasan ONAT (2001), "Hz. Muhammed'i Anlamada Yöntem", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, 19-20 Nisan 2001 Isparta.
- Hasan ONAT (1996), "Türkiye'de Din Anlayışı", *Türk Ocakları Yıllığı 1996*, Ankara.
- İsmail Yakıt, (1999), *Atatürk ve Din*, Isparta 1999.
- Mehmet Saffet SARIKAYA (1998), "Cumhuriyete Dönemi Din Anlayışına Cemaat ve Tarikatlar Açısından Bir Bakış Denemesi", *Dinler Tarihi Açısından Din ve Din Anlayışı*, 26-28 Kasım 1998, Konya.
- Mustafa ÖZ, 1999, "Nusayriyye" ve Tebliğin Müzakeresi, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler Bektâşîler Nusayrîler*, İstanbul 1999.
- Nilüfer GÖLE (2000a), *İslâmın Yeni Kamusal Yüzleri, Bir Atölye Çalışması*, K.Çayır-D.Suman-U. Azak-B.Türkmen-U. Kömeçoğlu-E.Özcan-M.Bilici-O.Erdur'un katkılarıyla, 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2000.
- Nilüfer GÖLE (2000b), *Melez Desenler*, İstanbul, Kasım 2000.
- Yalçın AKDOĞAN, 2000, *Siyasal İslam, Refah Partisinin Anatomisi*, İstanbul 2000.
- Hasan Hanefî, (1997), "Müslüman Aklının Eleştirisi ya da İslam Düşüncesinin Yeniden İnşası", *Uluslararası İslâm Düşüncesi Konferansı II*, 25-27 Nisan 1997, İstanbul.
- Roger Garoudy (1996)"İslam ve Modernite", *Uluslararası İslâm Düşüncesi Konferansı I*, 15-16 Mart 1996, İstanbul.

